

Tézy na štátne skúšky zo slovenského jazyka a literatúry

1. stupeň vysokoškolského štúdia – Bc. Študijný odbor: *slovenský jazyk a literatúra*

Slovenský jazyk

Všeobecná jazykoveda a sociolingvistika

Jazyk a spoločnosť. Jazyk ako systém a štruktúra. Diachrónny a synchronný prístup k jazyku. Jazykové funkcie. Jazyková norma. Prepínanie kódu – podstata, fungovanie, dôsledky. „Pragmatický obrat“ vo vedách, paradigmatická zmena v lingvistike. Jazyk ako sociálny fenomén, sociálne funkcie jazyka. Jazyk a spoločnosť, etnikum, národ. Národný jazyk a jeho stratifikácia, prepínanie kódu. Jazyková, rečová, komunikačná kultúra, kultúra vyjadrovania – pojem, podstata, kritériá.

Základy jazykovedy

Pojem *lingvistika* a jej začlenenie do systému vied. Jazykový znak a jeho mikroštruktúrne vzťahy. Saussureovské chápanie jazyka a reči. Funkcie jazyka. Klasifikácia jazykov, vznik a vývin písma.

Fonetika a fonológia

Prirodzený jazyk a hovorená reč, jej 2 stránky – jazyková, signálová zložka – a súvislosti medzi nimi. Charakteristiky, kritériá členenia a delenie hlások – monoftongy a diftongy, konsonanty. Základné porovnanie slovenského hláskového systému s inojazykovými sústavami. Fonéma – charakteristika, vymedzenie voči hláske, vlastnosti. Fonéma a fonologická štruktúra: pojem, podstata. Fonologické protiklady. Slabika ako kontrastívna jednotka. Intonačné prostriedky: podstata, rozdelenie, účel a význam s ohľadom na kultivovanie rečového prejavu. Výslovnostné štýly. Neutralizácie a alternácie: podstata, účel, druhy, vzťah ku gramatike slovenčiny. Fonetická a fonologická transkripcia (IPA): podstata, význam v profesionálnej príprave. Vzťahy medzi ortoepiou a ortografiou.

Lexikológia a lexikálna sémantika

Slovo v systéme jazyka. Morfematická štruktúra slova, slovotvorná štruktúra. Triedenie slovnej zásoby. Frazeológia, frazéma, varianty a osobitné skupiny frazeologizmov. Slovotvorná motivovanosť, motivovanosť v spisovnom jazyku a nárečiach. Pôvod slov v slovenčine. Spôsoby preberania slov. Adaptácia slov do slovenčiny v minulosti. Súčasný stav, internacionalizácia slovnej zásoby. Slovo ako abstraktná jednotka jazykového systému. Sémantický trojuholník. Sémantické príznaky ako najmenšie jazykové prvky. Spájateľnosť slova z hľadiska lexikálno-sémantických zmien.

Morfológia

Funkčná morfológia. Všeobecný výklad a klasifikácia slovných druhov. Funkčná a sémantická charakteristika jednotlivých slovných druhov. Gramatické kategórie. Formálna morfológia. Slovo, systém a subsystémy slovných tvarov. Pojmoslovie a terminológia. Dynamika morfologického systému. Spisovná norma a variantnosť. Skloňovanie substantív, adjektív, pronomín, numerálií. Časovanie sloví. Systém slovesných tvarov. Neohybné slovné druhy. Dynamické tendencie v slovenskej morfológii. Aktuálne otázky tvaroslovnia a ich riešenie v normatívnych príručkách spisovnej slovenčiny.

Opisná syntax

Syntagmatika. Syntagma. Formálna stránka a štruktúra syntagiem. Obsahové a gramatické vzťahy v syntagmách. Zhoda, väzba, primkýnanie. Predikatívna syntagma. Sústava determinatívnych syntagiem. Štruktúra koordinatívnej syntagmy. Veta a výpoveď. Modálna výstavba výpovede. Druhy viet podľa zloženia, členitosti, vlastností gramatického jadra. Slovo a vetný člen. Autosyntagmatické a synsyntagmatické slovné druhy. Hlavné a vedľajšie vetné členy. Sémantická a gramatická charakteristika vetných členov, morfologické prostriedky, vzťahy a spôsoby spojenia. Súvetie. Parataxa a hypotaxa. Koordinácia a subordinácia. Formálne, obsahové a gramatické spájacie prostriedky. Klasifikácia súvetia. Priraďovacie súvetie. Podraďovacie súvetie. Zložené súvetie.

Sémantická syntax

Významová, výrazová a komunikatívna funkcia sémantickej syntaxe. Štruktúra syntaktických jednotiek na formálnej (gramatickej), sémantickej rovine a na rovine aktuálneho členenia (FPV). Text (komunikát). Kontext. Textová syntax (nadvetná syntax, hypersyntax). Výpoveď, vetné a nevetné výpovede. Elementárna textová jednotka. Výstavba výpovedí, vzťahy a ich spájanie v texte. Konexia, glutinácia, kohézia, koherencia. Členenie textu. Aktuálne členenie výpovede (funkčná perspektíva vety). Komunikatívne zložky výpovede. Komunikačný akt. Komunikačná situácia. Jazyková kompetencia. Komunikačná kompetencia. Verbocentrická teória.

Paradigmatika štylistiky

Predmet štylistiky a jej miesto v kontexte lingvistických disciplín. Problém štylistickej roviny jazykového systému. Systémová klasifikácia, paradigmatická štruktúracia a charakteristika verbálnych štýlém. Štylistická klasifikácia a funkčná charakteristika lexikálnych štýlém v rámci makroparadigiem a mikroparadigiem. Funkčné možnosti viacvýznamových štýlém. Textové možnosti homonymie, polysémie, synonymie, antonymie a obrazných pomenovaní. Hlásky a zvukové prostriedky reči ako štýlém. Výslovnostné štýly a ústny jazykový prejav. Klasifikácia syntaktických štýlém a ich textové možnosti. Funkčné uplatnenie syntagmy a jednotlivých druhov viet. Syntaktické štýlém na odstupňovanie hustoty vetnej stavby. Slovosled a vetosled ako textotvorný prostriedok. Expresívne syntaktické konštrukcie v ústnych a písomných prejavoch. Morfologické prostriedky ako štýlém. Kompozičné štýlém a nadvetné prostriedky na členenie a odstupňovanie textu. Klasifikácia a charakteristika neverbálnych štýlém.

Verbálna komunikácia

Informácia a komunikácia. Funkcia a ciele komunikácie. Komunikačné schéma, vektory komunikácie. Komunikačné funkcie. Komunikačné modely. Motivácia. Princípy komunikácie.

Aktívne počúvanie. Spätná väzba. Komunikačné zlozvyky. Otázky. Odpovede. Konverzácia. Základné pojmy a ich charakteristika: komunikačná sféra, oficiálne a neoficiálne prostredie, komunikačná situácia, komunikačná udalosť, komunikačný akt, ilokučný akt. Komunikačné normy. Dialóg a konverzačné maximy. Moderná rétorika. Efektívna komunikácia. Ústny a písomný jazykový prejav.

Základy slavistiky a staroslovienčina

Základné vedecké metódy skúmania a rekonštruovania jazykového systému slovanských jazykov. Gramatický a lexikálny systém indoeurópskeho prajazyka. Obdobie balto-slovanskej jazykovej jednoty. Praslovančina. Pravlasť Slovanov, migračné prúdy, jednotlivé slovanské kmene. Samohlásková sústava praslovančiny, vznik jerov a nosoviek, metatéza likvid, zákon otvorenosti slabík. Spoluhlásková sústava praslovančiny. Palatalizácia velár. Gramatická stavba praslovančiny a praslovanská slovná zásoba. Vznik staroslovienčiny. Staroslovienska literárna tvorba v 9. – 11. storočí. Vznik slovanského písma. Morfológia staroslovienčiny. Charakteristika slovnej zásoby. Vplyv cudzích jazykov na stavbu slovnej zásoby staroslovienčiny.

Vývin a dejiny slovenčiny, dialektológia

Teórie o pôvode slovenčiny. Hlavné zmeny v praslovanskom základe slovenčiny v 10. storočí. Fonologický vývin – vývin vokalizmu, vývin konsonantizmu. Morfológický vývin, menné gramatické kategórie, slovesné gramatické kategórie. Vývin lexiky zdedenej z praslovančiny. Veľkomoravské obdobie. 10. – 15. storočie. Kultúrne jazyky slovenskej národnosti v 16. – 18. storočí. Bernolákovské obdobie. Štúrovské obdobie a hodžovsko-hattalovská reforma. Matičné a martinské obdobie. Vývin spisovného jazyka po r. 1918. Vývin spisovnej slovenčiny po roku 1945. Rozdelenie slovenských nárečí na základe historického vývinu nárečových makroareálov a základných areálov. Získavanie a spracúvanie nárečových materiálov. Slovenské nárečia a umelecká literatúra, postavenie nárečí v súčasnom spisovnom jazyku.

Slovenská literatúra 9. – 19. storočia

Kultúra stredoveku (Le Goffova koncepcia dlhého stredoveku, obsah pojmu stredovek, problematika periodizácie, vnímanie človeka a jeho tela v stredoveku, jazyk, cirkev, centrá stredovekej kultúry a vzdelanie v stredoveku). Myšlienkový a umelecký charakter stredovekej literatúry (východiská literatúry, univerzálny charakter literatúry, normatívnosť poetiky a jej charakteristické znaky). Literárne druhy a žánre v stredovekej literatúre (charakter literárnych druhov, delenie žánrov na náboženské a svetské) a ich tematická skladba. Periodizácia stredovekej literatúry na Slovensku (800 – 1500) a charakteristika jej vývinových etáp (podmienky vývinu slovenskej národnej kultúry a literatúry stredoveku). Najvýznamnejšie pamiatky stredovekej literatúry na Slovensku, dedičstvo staroslovienskeho obdobia. Konfrontácia domácej stredovekej produkcie s európskou a českou literatúrou (príklady podobností a odlišností, determinanty tohto stavu).

Myšlienkový a umelecký charakter humanistickej a renesančnej literatúry (princípy duchovného obratu, obsah a vzťah pojmov humanizmus, renesancia a reformácia, poetika

humanistickej a renesančnej literatúry). Kultúrna situácia na území dnešného Slovenska, periodizácia slovenskej humanistickej a renesančnej literatúry (1500 – 1650) a charakteristika jej vývinových etáp. Tematická a žánrová skladba náboženskej a svetskej literatúry (nástup nových žánrov, spôsoby reflexie mimoliterárneho kontextu, prehlbovanie a upevňovanie slovenskej etnicity a narastanie slovakizačných tendencií v literatúre). Najvýznamnejší autori (diela) renesančnej a humanistickej literatúry na Slovensku, ich prepojenosť s európskou a českou literatúrou a kultúrou. Problematika manierizmu v slovenskom kontexte. Konfrontácia domácej literárnej produkcie s európskou a českou literatúrou (príklady podobností a odlišností, determinanty tohto stavu).

Myšlienkový a umelecký charakter barokovej literatúry (dejinný prierez vnímania obsahu pojmu barok, mimoliterárne vplyvy na zmenu renesančného obdobia na obdobie barokové, filozofické východiská, barokové antitézy a znaky poetiky, upevňovanie starých a nástup nových literárnych žánrov, literárne jazyky na Slovensku). Periodizácia slovenskej barokovej literatúry (1650 – 1780) a charakteristika jej vývinových etáp. Tematická a žánrová skladba náboženskej a svetskej literatúry, spôsoby reflexie dejinných udalostí v literatúre. Prehlbovanie a narastanie národnouvedomovacích tendencií a prejavov v literatúre a ich vyústenie do národného nacionalizmu (obrony a chvály). Charakteristika najvýznamnejších diel slovenskej barokovej literatúry a ich začlenenie do kontextu európskej a českej barokovej literatúry. Determinanty vzniku pietizmu a rokoka a charakteristika rokokového literárneho štýlu. Konfrontácia domácej literárnej produkcie s európskou a českou literatúrou (príklady podobností a odlišností, determinanty tohto stavu).

Národné obrodenie v slovenskej literatúre, jeho vývinová periodizácia, špecifické črty a súvislosti so spoločenským vývinom. Prejavy osvietenstva v slovenskej literatúre (J. I. Bajza, J. Fándly, A. Doležal, J. Palkovič, B. Tablic, P. J. Šafárik). Druhovú a žánrovú charakteristiku tohto obdobia. Učené spoločnosti, časopisecké a publikačné aktivity v období osvietenstva. Začiatky slovenskej verzológie; dobové verzifikačné tendencie a ich prejavy v dielach vybraných autorov.

Klasicizmus ako literárny prúd v európskych literatúrach a jeho spoločenské a filozofické korene. Charakteristické znaky literárneho klasicizmu, žánre klasicistickej literatúry. Špecifické znaky slovenskej klasicistickej literatúry, jej druhová a žánrová charakteristika a súvislosti s európskym literárnym vývinom. Idea slovanskej vzájomnosti, jej vývinové fázy a jej odraz v básnickom diele Jána Kollára. Veľkomoravská a cyrilometodská tradícia v slovenskej klasicistickej literatúre. Preromantizmus a prejavy štýlu *biedermeier* v slovenskej literatúre. Hlavní predstavitelia slovenského literárneho klasicizmu a preromantizmu (J. Kollár, J. Hollý, K. Kuzmány). Začiatky modernej slovenskej dramatickej tvorby – J. Chalupka a jeho komédie. Využitie verzifikačných systémov v dielach slovenského literárneho klasicizmu a preromantizmu. Časopisecké aktivity na Slovensku v období klasicizmu a preromantizmu.

Romantizmus ako literárny prúd v európskych literatúrach, jeho hlavné znaky, spoločenská podmienenosť a filozofické základy. Slovenský literárny romantizmus, jeho špecifiká a súvislosti s európskym (najmä českým) literárnym vývinom. Ideový, estetický a literárny program romantickej generácie. Zmeny v žánrovej skladbe literatúry. Súvislosti slovenskej romantickej literatúry s ľudovou slovesnosťou. Veršový systém slovenskej romantickej poézie. Typologická charakteristika hlavných predstaviteľov slovenskej romantickej poézie (S.

Chalupka, A. Sládkovič, J. Král, J. Botto). Postavenie prózy v slovenskej romantickej literatúre a jej poetické princípy (J. M. Hurban, J. Kalinčiak).

Príznamy rozkladu romantických princíпов v slovenskej literatúre v prozaickej tvorbe J. Záborského, Ľ. Kubániho a G. K. Zechentera-Laskomerského. Dramatická tvorba J. Palárika a jej miesto v literárnom vývine. Časopisy a almanachy na Slovensku v období romantizmu.

Základné vývinové tendencie slovenského literárneho realizmu na pozadí spoločenskej, politickej a kultúrnej situácie poslednej tretiny 19. storočia; jeho filozoficko-estetické východiská a súvislosti s európskym (najmä českým) literárnym vývinom. Druhovú, žánrovú a verzologickú charakteristiku tohto obdobia. Podoby tvorivého prekonávania romantickej literárnej tradície v slovenskej realistickej poézii a próze. Literatúra ako výraz moderného rozporu individua a sociálnych tlakov; subjektívizácia – smerovanie k moderne. Poetika a autorské osobitosti predstaviteľov prvej a druhej vlny slovenskej realistickej poézie (S. H. Vajanský, P. O. Hviezdoslav, Ľ. Podjavorinská). Porovnanie umeleckej koncepcie tzv. ideálneho realizmu S. H. Vajanského a pesimistického realizmu B. S. Timravy, ako aj ďalších prozaikov prvej a druhej vlny slovenského literárneho realizmu (Vajanský – Čajak, Kukučín – Tajovský, Kukučín – Podjavorinská, Šoltésová, Vansová – Timrava). Žánrová charakteristika prózy v oboch vlnách slovenskej realistickej literatúry. Literárne časopisy a almanachy na Slovensku v období realizmu.

Slovenská literatúra 20. storočia

Slovenská medzivojnová poézia

Význam literárnej moderny vo vývinovom rade slovenskej literatúry. Modernistické princípy v tvorbe kraskovskej generácie – uplatnenie v poézii a v próze. Verzologické aspekty symbolistickej poézie: ústup tradičných žánrových foriem a strofických celkov, narúšanie rýmovej pravidelnosti, funkcie rytmicko-syntaktického paralelizmu v modernizujúcom sa básnickom tvare, tendencia k voľnému veršu.

Situácia slovenskej poézie po r. 1918 (na pozadí kvalitatívne nových spoločensko-historických determinantov kultúrneho života v ČSR). Predpoklady umeleckej diferenciacie medzivojrovej poézie: generačné členenie medzivojrovej literatúry (poézie), predprevrátové umelecké koncepty v realite literárneho života 20. rokov (rozklad národnoideologickej platformy literatúry), inštitucionálne činitele, rozvoj publikačného priestoru v dobovej periodickej tlači, spolkový život, európske umelecké prúdy, vznik a rozvoj profesionálneho divadla.

Filozofické pozadie umeleckých výbojov v Európe prvej polovice 20. storočia (od pozitivizmu k existencializmu).

Postavenie a poslanie literárnej (básnickej) tvorby predstaviteľov prechodnej generácie (medzigenerácie): dielo M. Rázusa a Š. Krčméryho.

Postsymbolizmus (novosymbolizmus) ako platforma mladej poprevratovej poézie. Odlišnosť generačného pocitu kraskovskej generácie a vedomia poprevratovej básnickej generácie ako predpoklad ideovoestetického transformácie modelu symbolistickej lyriky. Básnická tvorba a kultúrno-spoločenské účinkovanie J. Smreka a E. B. Lukáča. Básnické dielo V. Beniaka.

Historické, politické, konfesijné a iné činitele umeleckej diferenciacie poézie v 20. rokoch. Vývin socialisticky orientovanej poézie v medzivojnovom období: tvorba robotníckych autorov, proletárska literatúra, socialistický realizmus. Spolok DAV a revue DAV ako

organizačná a publikačná platforma tejto literatúry. Estetické koncepcie proletárskej literatúry (Poničan vs. Urx/Novomeský). Básnické dielo J. Poničana, L. Novomeského a F. Kráľa. Vzťah proletárskej literatúry a avantgardy.

Umelecká avantgarda: vzťah moderného umenia a avantgardy, historické a obsahové vymedzenie oboch javov, organizačné princípy avantgardných prúdov, vývinové členenie avantgardy a charakteristika jednotlivých programov (kubizmus, futurizmus, dadaizmus, expresionizmus, konštruktivizmus, poetizmus, surrealizmus).

Umelecká avantgarda v kontexte slovenskej poézie 20. a začiatku 30. rokov.

Avantgarda a tradicionalizmus: ruralistická poézia ako protiklad avantgardnej nonkonformnosti (Ľ. Ondrejov, J. Nižňanský, F. Hečko).

Básnická generácia 30. rokov.

Integrácia surrealizmu do slovenskej poézie. Vzťah českého a slovenského surrealizmu. Genéza slovenského surrealistického umenia (Avantgarda 38). Špecifiká slovenskej surrealistickej poézie – básnický nadrealizmus. Význam M. Bakoša a M. Považana v histórii medzivojrovej umeleckej avantgardy.

Poézia R. Fabryho, V. Reisela, Š. Žáryho, P. Bunčáka, J. Raka, J. Brezinu a J. Lenku.

Slovenská medzivojnová próza

Spoločensko-historické a kultúrno-politické pozadie vývinu medzivojrovej prózy (pozri tézy *Slovenská medzivojnová poézia*).

Vývinové tendencie medzivojrovej prózy: realizmus, moderna.

Historické varianty (poprevratového) realizmu: koncept pesimistického realizmu L. Nádaših-Jégé; rozklad národnoideologického základu predprevratového realizmu v tvorbe J. Jesenského (satirická reflexia malomestského pokrytectva, morálna devastácia slovenskej spoločnosti); didaktická koncepcia epiky v tvorbe M. Rázusa.

Metodologické alternatívy historického reflektovania modernej medzivojrovej prózy:

1. Próza 20. a začiatku 30. rokov ako domáci variant expresionizmu (uplatnenie expresionistickej charakteristiky v tematických plánoch epiky) – dielo J. Hrušovského, T. J. Gašpara, G. Vámoša, I. Horvátha, P. Jilemnického, M. Urbana, J. Cígera-Hronského. Racionalistický expresionizmus – jedna z umeleckých platforiem rozvoja sociálnej (najmä románovej) prózy v 30. rokoch.

Prejavy mnohotvárnejších avantgardných vplyvov v tvorbe uvedených autorov (konštruktivizmus, futurizmus, poetizmus, dadaizmus).

Lyrizácia ako permanentná súčasť vývinového procesu prózy.

2. Vývin modernej medzivojrovej prózy ako rad historických variantov prozaického lyrizmu: ornamentálna próza, lyrizovaná próza, naturizmus, tvorba sujetových básnikov. Charakteristika jednotlivých etáp, predstavitelia.

Lyrizácia a tematické plány epiky.

Tematické dominanty medzivojrovej prózy.

Dedinská tematika z pohľadu dominantných vývinových tendencií prózy 20. – zač. 40. rokov.

Umelecké špecifiká naturistickej prózy: dielo Ľ. Ondrejova, D. Chrobáka, M. Figuli a F. Švantnera.

Intelektualizácia prózy v tvorbe básnikov sujetu: dielo D. Tatarku, P. Karvaša, J. Barča-Ivana a J. Červeňa.

Dramatická tvorba v medzivojnovom období. Tradícia ochotníckeho divadla, dramatická tvorba realistov a ich epigónov. Umelecká rozmanitosť drámy: dielo I. Stodolu, J. Barča-Ivana a P. Zvona.

Literatúra pre deti a mládež

Špecifickosť literatúry pre deti a mládež (adresát, detský aspekt, funkcie, žánre, binarita...) a jej vzťah k systému celonárodnej literatúry. Slovenská poézia pre deti s osobitným zreteľom na hodnotový a žánrový prínos Ľudmily Podjavorinskej a Márie Rázusovej-Martákovej. Vývinový protiklad generačného pohybu v slovenskej poézii pre deti (rustikálno-folklórny model a urbánno-civilistický so zameraním sa na básnický program Ľubomíra Feldeka a Miroslava Válka). Tematické a žánrové členenie slovenskej prózy pre deti a mládež 20. storočia. Typologická diferenciacia rozprávačských postojov a podaní v slovenskej próze pre deti a mládež v slovenskej literatúre 20. storočia. Stručný vývin svetovej autorskej rozprávky od romantizmu po A. de Saint-Exupéryho. Problematika periodizácie vývinu literatúry pre deti a mládež po roku 1948. Literatúra pre deti a mládež od 90. rokov 20. storočia po súčasnosť. Vývinový pohľad na slovenskú teóriu a kritiku literatúry pre deti a mládež od roku 1948 po súčasnosť.